

فصلنامه تخصصی سبک شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی - پژوهشی

سال یازدهم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۷ - شماره پیاپی ۴۱

مثنوی وامق و عذرای اسیری و سبک شعری آن
(بر اساس نسخه منحصر بفرد کتابخانه فاتح - استانبول)
(ص ۲۲۵ - ۲۴۵)

دکتر علیرضا قوجه زاده (نویسنده مسئول)، صدیقه جایروند، دکتر معصومه خدادادی^۳

تاریخ دریافت مقاله: پاییز ۹۶

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: پاییز ۹۷

چکیده

اسیری از جمله شاعران توانمند سده دهم هجری و از شاعران دربار عثمانی است که علیرغم خلاقیتها و ذوق شعریش تقریباً گمنام مانده است. اسیری به تقلید از نظمی، خمسه‌ای سروده که پنجمین مثنوی وی منظومه «وامق و عذرا» بر وزن و بحر خسرو و شیرین نظمی، در شرح عشق وامق، پسر قآن، شاه ساسانی به عذرا دختر فغفور چین است که تاکنون به چاپ نرسیده است. نسخه منحصر به فرد این منظومه به شماره ۴۱۴۱ در کتابخانه فاتح استانبول نگهداری میشود. نگارنده در این پژوهش بر آن است تا با بهره جستن از ابیات منظومه ضمن معرفی شخصیت اسیری به بررسی و تحلیل عناصر و مؤلفه های سبکی تشکیل دهنده این مثنوی بپردازد. بر سبهای به عمل آمده حاکی از آنست که اسیری شاعری توانا است و اشعارش سرشار از انواع صورخیال و ترکیب سازیهای فراوان است. توجه به لغت و مضامین عامیانه، اصطلاحات علمی و اشارات قرآنی و دلستنی در این منظومه مشهود است. هدف از این پژوهش، پاسخ به این دو پرسش اصلی است:

۱. اسیری کیست و خلاقیتها و نوآوریهای وی در حوزه ادبی و فرهنگی چگونه است؟
  ۲. آیا اسیری سبک مستقلی داشته یا خیر و تأثیر پذیری وی از شاعران گذشته تا چه اندازه است؟
- کلمات کلیدی:** اسیری، وامق و عذرا، سبک شناسی، قرن دهم، نسخه خطی

^۱ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی (نویسنده مسئول)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ورامین (ghojezadeh@iauvaramin.ac.ir)

^۲ - دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ورامین (s.jayervand12@gmail.com)

^۳ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ورامین (khdadadi. @ iauvarain.ac.ir)

۱- مقدمه

از شاعرانی که در زمان پادشاهی طهماسب یکم صفوی (۹۸۴-۹۳۰ق)، راهی ترکیه عثمانی شد و خود را به دربار سلطان سلیمان قانونی (۹۲۶-۹۷۴ق) رسانید، اسیری (زنده ۹۶۷ق) است. درباره شرح حال و علت مسافرت او به دربار سلطان عثمانی اطلاعات دقیقی در دست نیست و آنچه درباره وی در منابع ادبی و تاریخی نوشته شده، متأسفانه با زندگی و شرح حال دیگر شاعران هم نام و با تخلص اسیری شاعر، خلط شده است. (ر.ک: تذکره صبح گلشن، سلیم بهوپالی، ج ۱: ص ۱۱۰-۱۱۱، نفایس المآثر، کامی قزوینی: ص ۴۶۴، دانشنامه ادب فارسی، انوشه، ج ۶: ص ۱۱۵-۱۱۶). تنها اثر باقی مانده این شاعر سده دهم هجری، منظومه عاشقانه وامق و عذرا است، اگرچه مرحوم حسین نجوانی نسخه ای از صفات النبی (غزوات پیغمبر) در اختیار داشته و ابیاتی از آن را در مقاله «نفوذ زبان و ادبیات فارسی در ترکیه»، (نشریه دانشکده ادبیات تبریز، شماره ۶۱، سال ۱۳۴۱، نیز ر.ک: نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، مفتاح، الهامه، وهاب ولی: ص ۲۸۸-۲۸۹) ارائه داده است. شرح عشق وامق و عذرا، از کهن ترین قصه های عاشقانه در فرهنگ و ادب فارسی و نام یکی از منظومه های عاشقانه عنصری، ملک الشعرا دربار سلطان محمود غزنوی است. درباره اصالت و منشأ این داستان اختلاف نظر است، اما در هر حال، شهرت و اقبال عمومی این منظومه از بعد از زمان عنصری، سبب شد تا عده زیادی از شعرا و ادبا به زبان فارسی و ترکی به تتبع و تقلید و نقل و نظم آن دست یازند. بعد از پیدا شدن اتفاقی چند برگگی از دستنویس وامق و عذرا عنصری و احیای آن توسط پروفیسور محمد شفیع (مثنوی وامق و عذرا عنصری، تصحیح مولوی محمد شفیع)، ظاهراً نخستین وامق و عذرايي که دستنوشته ای از آن به زبان فارسی شناخته شده و به شماره ۴۱۴۱ در کتابخانه فاتح استانبول نگهداری میشود از آن اسیری شاعر است که به سال ۹۷۱ قمری کتابت شده است. اسیری این منظومه را به سال ۹۵۴ قمری سروده و آن را به سلطان سلیمان قانونی تقدیم کرده است. این منظومه یکی از پنج گنج اسیری است که به وزن و بحر خسرو و شیرین نظامی گنجه ای سروده است. با توجه به اینکه از مجموعه آثار اسیری،

^۱ - نسخه صفات النبی تا زمان حیات مرحوم نجوانی موجود بوده، اما علیرغم انتقال کتابخانه و آثار وی به کتابخانه مرکزی تبریز، اثری از آن یافت نشد.

تنها نسخه منحصراً بفرد منظومه وامق و عذرا و ابیاتی از مثنوی صفات النبی به گزارش مرحوم نخجوانی مانده است، همین امر بر اهمیت و ضرورت پژوهش مذکور می افزاید.

۲- ضرورت و اهمیت تحقیق

با توجه به احیاء و تصحیح وامق و عذراهای مختلف از گویندگان متعدد در سالهای اخیر و ناشناخته ماندن این اثر، بویژه نسخه منحصراً بفرد بودن آن، نیاز به تصحیح و ارائه این مثنوی بر قاطبه علم و ادب ضروری به نظر میرسد، همچنین معرفی اسیری و دیگر آثار وی و بررسی برجستگیهای شعری او، لزوم پرداختن به پژوهش مذکور را بیش از پیش نمایان میسازد.

۳- پیشینه تحقیق

نخستین بار مرحوم محمد علی تربیت از وامق و عذرای اسیری نام میبرد و به وجود نسخه ای از آن در کتابخانه فاتح استانبول اشاره میکند (مجله آینده، سال دوم، شماره هفتم، ۱۳۰۶؛ مجله ارمان، سال دوازدهم، شماره هشتم، ۱۳۱۰). همچنین مرحوم حسین نخجوانی در مقاله «نفوذ زبان و ادبیات فارسی در ترکیه»، (نشریه دانشکده ادبیات تبریز، شماره ۶۱، ۱۳۴۱: ص ۱۸۷-۱۹۱) به معرفی نسخه خطی صفات النبی از دیگر آثار اسیری میپردازد که محتوای آن هیچ سنخیتی با این موضوع ندارد، اگرچه ابیاتی چند نکاتی از ابهامات زندگی او را برطرف مینماید؛ اما پژوهشی که بطور خاص به وامق و عذرای اسیری و سبک شعری او پرداخته باشد یافت نشد.

۴- شیوه پژوهش

در این پژوهش از شیوه توصیفی و تحلیلی استفاده شده است، به این ترتیب که بعد از تصحیح مثنوی وامق و عذرا، موارد برجسته شعر اسیری که منجر به تشخیص سبکی شده تعیین، دسته بندی و تحلیل گردیده است.

۵- معرفی نسخه خطی منظومه وامق و عذرای اسیری

دست نویس وامق و عذرا به شماره ۴۱۴۱، مضبوط در کتابخانه فاتح استانبول، به خط نستعلیق میر علی جامی از خوشنویسان بزرگ و از شاگردان سلطانعلی مشهدی (گلستان هنر، قمی: ص ۷۹) در سال ۹۷۱ هجری قمری در ۱۲۴ برگ ۱۲ سطری کتابت شده است.

عناوین آن مجدول با شنگرف و اشعار بصورت ستونی به زر جدول بندی شده با یادداشتهایی در حاشیه و ابیاتی به ترکی در انتها آمده است.^۱

این مثنوی با حمد و ثنای خداوند و نعت رسول گرامی اسلام (ص) آغاز میشود. پیش از شروع داستان، شرح معراج حضرت رسالت، مدح سلیمان قانونی، سپس سبب نظم کتاب را پیش میکشد. پس از اتمام داستان، ابیاتی در نکوهش روزگار و بی وفایی چرخ غدار، در پند و نصیحت به برادرزاده اش، درویش محمد را سروده و در خاتمه، خمسه سرایی خود را تبیین نموده است.

در این مثنوی وامق، پسر قآن، از شاهان ساسانی است که عذرا، دختر فغفور چین، را در خواب دیده و عاشق او میشود. سپس همراه شیدا دوست دیرین خود و تنی چند از یارانش به چین میرود. در راه به قلعه زنگیان میرسد و ترکناز را که یکی از همزادان عذرا است و در بند زنگیان گرفتار شده، نجات میدهند. در ادامه سفر، وامق و همراهان، سوار بر کشتی میشوند. اما در اثر طوفان کشتی آنها غرق میشود و امواج دریا، وامق، شیدا و ترکناز را به ساحل دریای چین می افکند. خبر آزادی ترکناز را به خاقان چین میدهند و وی جوپای احوال آنان میشود. وامق، شب هنگام برای اظهار علاقه اش نسبت به عذرا خود را به اقامتگاه وی میرساند و به آه و ناله میپردازد. ترکناز آواز وامق را میشناسد و سرگذشت عشق وامق را برای عذرا میگوید. عذرا به نزد وامق می آید تا از او دلجویی کند؛ اما با دیدن وی، سخت عاشق و دلبسته او میشود عذرا از عشق وامق بی تاب میشود برای همین منظور، مجلس بزمی را ترتیب میدهد و ترکناز را به طلب وامق میفرستد. عشاق در باغ به دور از چشم اغیار به دیدار هم میرسند. قآن، پدر وامق، عذرا را از خاقان خواستگاری میکند، اما فغفور، با آن مخالفت میکند. پس از این وامق، مجنون وار آواره کوه و صحرا میشود و با دد و دام انس میگیرد. در پایان داستان، فغفور که دلدادگی جنون آمیز وامق به دخترش را مایه ننگ میدانند با همدستی دایه، وامق را از میان برمیدارد. عذرا پس از شنیدن خبر مرگ وامق، خود را بر بالین او می رساند و جان به جانان تسلیم میکند.

^۱ - فهرست دستنویس های فارسی کتابخانه فاتح (استانبول)، ص ۳۴۹-۳۵۰

۶- شرح احوال اسیری

آگاهی‌های ما از اسیری محدود به اطلاعات اندکی است که خود در منظومه وامق و عذرا و ابیاتی چند باقی مانده از مثنوی صفات النبی به دست داده است. از آغاز حال و نحوه رشد و نمو اسیری اطلاعی در دست نیست؛ اما از مطاوی ابیات وی در منظومه وامق عذرا چنین برمی آید که وی، «شیخ زاده» بوده:

به من شد شیخ را همت زیاده   که من هم هستم آخر شیخ زاده
(ب ۱۶۹۳)

و مشتهر به افلاطون (برگ ۱۱۶). تاریخ تولد و وفات وی نیز معلوم نیست؛ اما از آنجایی که تاریخ سرودن مثنوی صفات النبی ۹۶۷ هجری قمری است میتوان گفت که اسیری تا این سال زنده بوده است. اسیری در دوره کودکی و نوجوانی به آموختن علم و دانش و کسب هنر پرداخته است (ب ۲۷۱۳). وی علاوه بر مهارت در شعر و شاعری، در علوم رایج روزگار خود، مثل حکمت، هیأت، موسیقی و ریاضی سرآمد بوده و در علوم دینی و شرعی نیز مهارت داشته است. کاربرد اصطلاحات مربوط به علوم متداول زمان در اشعار اسیری، گستردگی اطلاعات علمی او را تأیید می کند:

ز حرف کن نخستین جوهر جود   که موجود از عدم شد عقل کل بود
(ب ۲۴)

چو میزان از رخ خود گشت ترصیع   چو یوسف کو به میزان شد پی بیع
(ب ۷۲۴)

اسیری در منظومه وامق و عذرا از برادرزاده اش، درویش محمد نام میبرد که گویا وی یتیم بوده است و اسیری او را همچون فرزند خود بسیار عزیز داشته و به شیوه نظامی پندنامه ای نیز درباره وی سروده است. (ب ۲۷۰۴-۲۷۵۵). وی همچنین در صفات النبی بر از دست دادن برادر و اموال خود اظهار تأسف کرده است. (صفات النبی - نفوذ زبان و ادب فارسی در ترکیه، نخجوانی، ص: ۱۸۸). اسیری خود را کمترین شاگرد نظامی گنجه ای میدانند (ب ۲۶۷۱) و اشعار خود را همردیف سروده های جامی قلمداد میکنند (صفات النبی - همان: ص ۱۹۰). با اینکه شعر خود را به طرز و شیوه جامی میدانند اما نظامی گنجه ای را استاد و پیر خود تلقی میکند:

اگرچه شعر من بر طرز جامی ست   ولی استاد و پیر من نظامی ست
(ب ۲۷۸۸)

اسیری شاعری شیعه مذهب است و این امر از اشارات صریحی که به مقام و منزلت آل عبا و امام اول شیعیان، ساقی کوثر کرده، کاملاً مشهود است :

به روز حشر بر جانم عطا کن   مقامم در گه آل عبا کن
میاور ز آتش محشر بتابم   ز دست ساقی کوثر ده آبم
(ب ۲۷۰۰-۲۷۰۲)

وی سرودن خمسه را عنایتی از جانب امام موسی کاظم (ع) میدانند و به زیارت روضه مطهرش نایل گشته است. (ب ۲۷۹۱-۲۷۹۳). اسیری در منظومه وامق و عذرا و صفات النبی از سه شخصیت حکومتی عثمانی نام برده است: ۱. سلطان سلیمان قانونی (۹۷۴-۹۲۶): اسیری وامق و عذرا را به این سلطان تقدیم کرده است. (ب ۲۵۱-۲۷۰)؛ ۲. علی پاشا: وزیر اعظم سلطان سلیمان ثانی (۹۵۲-۹۷۲) (صفات النبی) نفوذ زبان و ادب فارسی در ترکیه، نخجوانی: ص ۱۸۹؛ ۳. سلطان سلیم دوم (۹۸۲-۹۷۴ ق)؛ ۳. ظاهراً اسیری ابیاتی نیز در مدح سلطان سلیم دوم، فرزند سلیمان قانونی داشته است. (همان: ص ۱۹۰). از زمان هجرت اسیری به استانبول و مدت اقامتش در آنجا اطلاع صحیحی در دست نیست. ظاهراً از مسافرت‌هایی که اسیری پس از مهاجرت به دربار عثمانی در استانبول در پیش رو داشته است، سفر به بغداد و زیارت مرقد مطهر امام موسی کاظم (ع) است :

به رویم پنج گنج ابواب بگشاد   به برج اولیا یعنی به بغداد
مرا شد این سعادت ها میسر   به گرد روضه موسی جعفر
(ب ۲۷۹۲-۲۷۹۳)

و بعد از آن، مسافرت به مکه معظمه است که در مثنوی صفات النبی از سلطان سلیمان قانونی تقاضای انعام و هزینه سفر به کعبه را دارد :

ولی چون ره کعبه دارم به پیش   در آن باب، بین لطف و احسان خویش
نگه کن که آخر کجا می روم   به پیش رسول خدا می روم
(صفات النبی) نفوذ زبان و ادب فارسی در ترکیه، نخجوانی: ص ۱۹۰

اما، در هر حال، در مورد رفتن یا نرفتن او به زیارت کعبه، هیچ آگاهی در دست نیست.

۷- آثار اسیری

اسیری به تصریح خود، از مقلدان نظامی گنجه ای است و در استقبال از خمسه نظامی، پنج مثنوی سروده که فقط منظومه وامق و عذرا و ابیاتی چند از مثنوی صفات النبی وی باقی مانده است. اسیری، علت سرودن این خمسه را به خوابی ارتباط میدهد که در آن

خواب رؤیایی، نظامی گنجه ای، بشارت سرودن پنج گنج را به وی میدهد (ب۲۶۳۸-۲۶۶۱). این پنج مثنوی عبارتند از: گلشن اشعار (ب۳۷۵) و گنج حقایق در وزن و بحر مخزن الاسرار (ب۲۷۹۵)، نفخه گلزار در مقابل سبجه الابرار (ب۳۸۱)، مثنوی در برابر لیلی و مجنون (ب۲۷۹۷) و وامق و عذرا در بحر خسرو و شیرین (ب۲۷۹۸). اسیری در خاتمه این منظومه اظهار میدارد که بعد از ختم وامق و عذرا، غزوات حضرت پیغمبر (ص) را در بحر شاهنامه در منظومه ای شرح خواهم داد :

دگر ره گر شود توفیق یارم   دهد این عمر مستعجل قرارم
به سوی بحر شهنامه برم دست   یلان را سازم از شرح و غامست
که در نظم آورم از روی صد میل   غزاهای رسول هاشمی خیل
(ب۲۸۰۱-۲۸۰۵)

این منظومه، همان مثنوی صفات النبی است در حدود ۱۲ هزار بیت در تاریخ زندگانی حضرت رسول اکرم (ص) و شرح غزوات آن حضرت با کفار، که خود، نام آن را صفات النبی نهاده و به حساب ابجد سال ۹۶۷ق، تاریخ اتمام آن میباشد.

بود ختم بر خیر انجام او   که این نامه شد ختم بر نام او
بکن سال تاریخ او را طلب   حساب از صفات النبی العرب
(صفات النبی ← زبان و ادب فارسی در ترکیه، نخجوانی: ص ۱۹۱)

اسیری غیر از این شش دفتر، دیوان شعر نیز داشته که فعلاً اطلاعی از آن در دست نیست.
بود آیت شعر در شأن من   که مشهور دهر است دیوان من
نه در خمسه ام نکته خامی است   مرا پنجه در پنجه جامی است
(صفات النبی ← همان: ص ۱۹۰)

۸- ویژگیهای سبکی

در این بخش، ویژگیهای سبکی اسیری، شاعر این منظومه، در سه سطح فکری و زبانی و بلاغی مورد بررسی و تحلیل قرار میگیرد و برای نشان دادن فضای کلی این مجموعه از نظر مؤلفه های سبکی، برای هر ویژگی نمونه های برجسته ای ارائه میگردد :

۸-۱- سطح زبانی

مقوله گسترده ای است و به سه سطح کوچکتر آوایی، لغوی و نحوی تقسیم میشود.

۸-۲- سطح آوایی

در این سطح، موسیقی بیرونی (وزن)، موسیقی کناری، موسیقی درونی (آرایه‌های بدیع لفظی) و مسایل کلی مربوط به تلفظ؛ مانند حذف و تخفیف کلمات، مشدد کردن مخفف و برعکس، تلفظ‌های کهن، الف اطلاق و ... بررسی میشود.

۸-۲-۱- موسیقی بیرونی

درباره تأثیر وزن در شعر میتوان گفت: پس از عاطفه که رکن معنوی شعر است مهمترین عامل و مؤثرترین نیروها و اثر بخشی از آن وزنست. دکتر شفیعی کدکنی وزن را فضیلت شعر میداند و میگوید: در اثر همین وزن است که صاحبان قریحه و ذوق، آنچنان از خود بیخود میشوند و این آهنگها جز در سخن منظوم بوجود نمی آید (موسیقی شعر، شفیعی کدکنی: ص ۴۸). وزن و بحر این منظومه عاشقانه یکی از اوزان خوش آهنگ و کثیرالاستعمال شعر فارسی، یعنی مفاعیلن مفاعیلن فعولن (هزج مسدس محذوف) است

۸-۲-۲- موسیقی کناری (قافیه و ردیف)

از نظر موسیقی کناری، اسیری از تمام انواع ردیفهای اسمی، فعلی، ضمیر، مصدری، وصفی، حرفی و همچنین ردیفهای طولانی و مرکب استفاده کرده است. ردیفهای فعلی و مرکب بیشترین بسامد را دارند. مانند: «کند در عشق (ب: ۲۵۷۸)، خویش (ب: ۲۷۱۳)، حضرت دوست (ب: ۱۸۶)، توست برخیز (ب: ۲۵۱۳)، ما را چه پرسی (ب: ۱۳۰۱)، به (ب: ۲۶۱۰)، من چیست؟ (ب: ۱۷۷۱)، بنمای با من (ب: ۱۳۲۵)، توان گفت (ب: ۲۸۰۱)، و...» قافیه نیز گوشه ای از موسیقی شعر است. در این منظومه قافیه های وصفی کاربرد بیشتری دارد. نمونه هایی از کاربرد این نوع از قافیه «داده/گشاده (ب: ۷۸۵ و ۲۵۷)، کشیده/ آرمیده (ب: ۷۰۸)، فشانده/خوانده (ب: ۱۷۶۵)، آرمیده/ دیده (ب: ۱۳۹)، ...» آوردن انواع جناس در محل قافیه از دیگر خصایص موسیقی کناری در این منظومه است:

ندارد اختیاری هیچ در دست   که از تقدیر کارش سوز و دردست
(ب: ۱۸۱۸)

پس آنگه گفت فغفور ای نکو زن   به غیرت بخیه بر کارم نکو زن
(ب: ۱۹۵۶)

۸-۲-۳- موسیقی درونی

صنایع بدیع لفظی، مهمترین عامل تولید موسیقی درونی در وامق و عذرای اسیری است. در این اثر ۲۸۴ مورد جناس، ۴۳ مورد تکرار حروف (واج آرایه)، ۳۸ مورد تکرار کلمه، ۲۸ مورد تصدیر، ۱۴ مورد ترصیع، ۱۶ مورد اشتقاق، ۳۰ مورد موازنه و ۲ مورد طرد و عکس بکار رفته است. با این حساب، اسیری در موسیقی درونی منظومه خود، از عنصر تجنیس بیشترین بهره را برده است و از آرایه طرد و عکس کمترین استفاده را کرده است. شاعر انواع مختلف جناس را در مثنوی وامق و عذرا بکار برده است که در این میان به نوع لاحق بیش از همه توجه نموده است بطوریکه بیش از ۱۶۰ مورد کاربرد دارد. پس از آن جناس زاید و مزیل، جناس تام، ناقص، مرکب و مطرف بیشترین بسامد را دارند. این جناسها با ایجاد ارتباط بین مصوتها و صامتها موسیقی ابیات را زیباتر ساخته اند. برای مثال نمونه هایی از هر کدام ذکر میگردد؛ جناس مزیل: عنا/عنایت حما/حمایت (ب ۱۵۷)؛ زر/زرد (ب ۲۳۳۸)؛ جناس زاید: ناز/نیاز (ب ۱۴۱۳)؛ دل/دال (ب ۶۱۷)؛ صاحب/مصاحب (ب ۱۴۴۲)؛ جناس مطرف: لايزاد/لايزال (ب ۴۴)؛ یاد/بار (ب ۱۸۷۲)؛ جناس مضارع و لاحق: پاک/چاک (ب ۵۴۱)؛ حیرت/غیرت (ب ۵۵)؛ عرض/فرض (ب ۱۸۰۶)؛ غرق/غرق (ب ۶۸۶)؛ جناس خط: حال/خال (ب ۱۳۲)؛ فصل/فضل (ب ۶۷۴)؛ جناس تام: عیش، شادی / زندگی (ب ۱۳۲۳)؛ تاب، درخشش / پیچیدن (ب ۱۵۳۵)؛ جناس ناقص: نقل/نقل (ب ۷۲۴)؛ دَرَج/اُدْرَج (ب ۴۰۰) و جناس مرکب: چو نام من به خوبی ترک ناز است مرا کی رسم خوبی ترک ناز است (ب ۱۱۴۰)

که ای مفتون داغ عشق بازی مکن بازی که نبود عشق، بازی (ب ۱۰۰۹)

تکرار در این منظومه به شکل تکرار م صوت و صامت و کلمه نمود یافته است. شاعر در ۴۳ بیت از آرایه واج آرایه استفاده کرده است در این میان، حرف «ش» بیش از سایر حروف در ایجاد این آرایه مؤثر بوده است:

چنان از شوق بگرفتش در آغوش که شوق زندگی گشتش فراموش (ب ۲۵۳۵)

تکرار کلمات در این منظومه در ۳۶ بیت دیده میشود که در تولید موسیقی درونی بسیار اثرگذار است. گاهی تکرار در فواصل معین تولید موسیقی کرده و در جذابیت بیت مؤثر افتاده است؛ مانند:

کنارش چون کنار دلکشش یار   از آن خلقی کنارش را طلبکار
(ب۵۴۴)

گاهی این تکرار نه با فاصله؛ بلکه پشت سر هم آمده و مؤکد ساختن موضوع را آشکار نموده
است :

درختان صف صف از هر سو نشانند   نهالی بر لب هر جو نشانند
(ب۶۳۸)

تکرار کلمه در این منظومه به شکل تصدیر هم بکار رفته است. در این اثر ۲۸ مورد ردالعجز
علی‌الصدر آمده است :

زبان تا یافتش چون غنچه صد پیچ   نراندی غیر وامق بر زبان هیچ
(ب۴۲۳)

در کنار صنایع یاد شده، اسیری ۳۰ مورد آرایه موازنه، ۱۱ مورد آرایه ترصیع، ۱۶ مورد
اشتقاق و ۲ مورد از صنعت طرد و عکس نیز بهره برده است :

گاهی می‌گفت مظلومم تو بودی   گاهی می‌گفت محرومم تو بودی
(ب۲۵۲۷)

ز راوی اینچنین دارم روایت   که گفت از روی تعلیم این حکایت
(ب۵۶۳)

فتاد آنگه به پایش همچو نعلین   ز عین مردمی آن مردم عین
(ب۹۳)

۸-۳- مختصات آوایی

۸-۳-۱- حذف و تخفیف کلمات

• حذف در آغاز کلمه:

سگی دید از سگان کوی دلدار   به دست و پایش افتاد آن دل‌فگار
(ب۱۷۲۹)

• حذف در وسط کلمه:

بسوی او فرست ار میتوانی   نسیمی از دیار مهربانی
(ب۱۸۰۹)

۸-۳-۲- تغییر مصوت

- تبدیل مصوت کوتاه به بلند:

در آن شهر او ستادانند نقاش شده در عالم از نقشش نکوفاش
(ب ۹۶۴)

- تبدیل مصوت بلند به کوتاه:

به قصد قتل مردم تیز هوش بود مگوش تیز هوش فرهادکش بود
(ب ۲۳۷۳)

۸-۳-۳- تشدید مخفف

ز خلوت بر سر بازار شد چنگ به قَد خم به عشرت کرد آهنگ
(ب ۵۱۴)

۸-۴- مختصات لغوی

۸-۴-۱- کاربرد زبان عامیانه

در شعر اسیری، کلمات، ترکیبات و کنایات عامیانه که نوعی تطابق با زبان کوچه و بازار است وجود دارد. زرین کوب درباره این ویژگی سبک هندی چنین میگوید: «در شعر فارسی مخصوصاً در دوره صفویه به سبب آن که از انحصار اهل مدرسه خارج شد و در دست بازاریان افتاد - خیاط، کفشگر، خرده فروش، خباز، آشپز و سرباز - مملو شد از الفاظ و تعبیرات بازاری.» (شعر بی دروغ، شعر بی نقاب، زرین کوب: ص ۵۷).

پابست کردن:

مرا از نیستی تا هست کردی به شغل این جهان پابست کردی
(ب ۱۱۱)

یا: «شرم نده ات من (ب ۶۷)، به فرزند خود قبول کردن (ب ۱۷۱۶)، بی خان و مان (ب ۲۲۹۶)، حنا بستن به کف (ب ۶۷۹ و ۱۵۶۱)، قدم رنجه کردن (ب ۱۳۹۴)، ...».

۸-۴-۳- کاربرد واژه های ترکی و لغات کهن و مهجور

با وجود اینکه اسیری در دربار ترکان عثمانی بوده است؛ کمتر تحت تأثیر واژه های ترکی و مغولی قرار گرفته است. از میان واژه های ترکی مورد استفاده وی میتوان به عنوان نمونه به «تتق (ب ۲۲۷)، وشاق (ب ۷۹۲)، فغفور (ب ۱۷۰۷)، طغرا (ب ۱۳۱) اشاره کرد. اما لغات و واژه هایی در منظومه اسیری به کار رفته که امروزه جزو واژه های مرده زبانند. مثل: باژگونه (ب ۹۰۶)؛ دیجور (ب ۱۴۹۳)؛ پای انداز (فرش) (ب ۲۱۸)؛ انگشت (زغال) (ب ۷۳۳).

۸-۴-۴- ترکیبات تازه و خاص

در این اثر انواع ترکیبات اضافی و وصفی نمود چشمگیری دارد. ترکیباتی چون: «سرود مشورت(ب ۱۰۰۰)، عشق گستاخ(ب ۱۴۳۸)، طالع شور (ب ۱۸۴۷)، باده غربت(ب ۷۲)، زاغ محن (ب ۱۰۶۹)، مصرقصه(ب ۱۸۱۱)، سمند نکته (ب ۱۳۷۸)، دامن حلم(ب ۴۵۸)، حکاک قضا(ب ۱۶۷۰)، تَرک عشق(ب ۳۱۳)، صبر خرد روب (ب ۱۵۴۳)، شمع ناموس(ب ۴۴۶)،...».

۸-۴-۵- ساختهای متعدد از یک واژه

آفرینش ترکیبات و واژه‌های مختلف با پسوندهای شباهت ساز چون: «سان»، «آسا»، «دلخواه» یکی از مشخصه‌های شعر اسیری است.

- سان:

یکی پروانه سان تن خاک کرده
یکی چون گل گریبان چاک کرده
(ب ۲۲۴۸)

- دلخواه:

زگرد رو بر آن رخسار دلخواه
کواکب بود بر پیراهن ماه
(ب ۱۵۲۶)

- آسا:

شهاب آسا چو کردی نیزه بیرون
برای او سپر میگشت گردون
(ب ۱۱۱۶)

۸-۵- سطح ادبی

اسیری از متقدمان سبک هندی است. «در سبک هندی چندان به بدیع و بیان توجه نمیشود. البته تشبیه، اساس سبک هندی است اما از دیگر امور بدیعی و بیانی جز بصورت طبیعی و تصادفی خبری نیست.» (سبک‌شناسی شعر، شمیس: ۲۹۸). با این حال در شعر اسیری بیش از ۱۵ صنعت ادبی بکار رفته است که در موسیقی و محتوای آن مؤثر بوده است. در میان آنها تشبیه، تلمیح و ارسال المثل از باقی پرکاربردترند. وی از انواع تشبیهات (اضافه‌ی تشبیهی، تشبیه مرکب، تشبیه مفروق و مضمرب) در شعر خویش بهره گرفته که اغلب آنها حسیند. در میان انواع تشبیهات بیشترین بسامد به اضافه‌ی تشبیهی اختصاص دارد. این تشبیهات اغلب کلیشه‌ای و قرینند؛ ترکیبهایی مانند: تیغ محنت(ب ۲۴۱۲)؛ درّ فرزندان(ب ۴۲۹)؛ غنچه‌های قصه(ب ۴۱۸)؛ آهوی مهر(ب ۴۵۱)؛ زاغ شب(ب ۴۵۰)؛ سنگ جفا(ب ۲۱۹۳)؛ ... همچنین بسامد ترکیباتی که با کلمه «باغ» آمده است مورد توجه است:

باغ وصل (۲۵۱۷)؛ باغ فکر (ب۴۰۵)؛ باغ امید (ب۵۶۵)؛ باغ ممکن (ب۱۱۰)؛ باغ ادب (ب۲۶۵۴)؛ ... کاربرد فراوان اضافه تشبیهی در مثنوی وامق و عذرا نشان از تصویر آفرینی بی بدیل ذهن اسیری دارد. دیگر تشبیهات مورد استفاده او گاه همچون متون سبک خراسانی ساده و حسی به حسی و در پاره ای موارد از نوع عقلی - حسی است. کاربرد اندک تشبیه با طرفین معقول، حاکی از عدم تمایل شاعر به فضای ذهنی و تجریدی و میل به سادگی و نمایان ساختن وضوح مطالب در این منظومه دارد. مواردی چون: تشبیه میان به نی و قامت به چنگ (ب۳۱۸)؛ رخ افسرده به چله دی و موی سفید به برف (ب۲۳۶۵)؛ مانند کردن دریا به اژدهایی که حلقه زده (ب۱۱۷۸). با اینهمه شعر اسیری در مواردی بسیار اندک یک تقلید صرف نیست. چنانکه در ابیات زیر تشبیهات تازه و نادری دیده میشود:

مگو دف حوض پر آبیست در دست   به رویش ماهیان سیم از انگشت
(ب۵۳۷)

بیاض صفحه را باغ جنان کن   سطورش چون خیابانها عیان کن
(ب۴۱۹)

جواهر لفظ و وزن آب زلال است   جواهر در چنین آبی حلال است
(ب۴۲۱)

یا نظیر: تشبیه کوچه ها به جوی سیم (ب۱۸۰)؛ درخت به طوطی و برگ آن به پر (ب۷۰۷)؛ ظروف چینی به محبوبان چینی (ب۷۹۱)؛ کنیزان به باد نوبهاری (ب۱۴۵۸). وجه شبه های شعر اسیری چندان تازه نیستند؛ اما در مشابهت تشبیهات خود حالات خاص عاشق و معشوق، رفتار و کردار آنان را ذکر میکند:

یکی غرقه شد در بحر خونخوار   چو عاشق در میان اشک خونبار
(ب۱۲۳۶)

دل نی گشته سوراخ از غم و درد   تنش چون عاشقان بندد رخس زرد
(ب۵۳۴)

ره پرپیچ به زلف خوبان (ب۱۱۰۲)؛ همانند کردن زنگیان به شبهای سیاه هجر دلبر (ب۱۱۰۹)؛ چمن را در زردی به رخ عشاق (ب۷۴۶)؛ کباب و مرغ بریان را به دل عشاق (ب۷۲۵).

مهمترین نوع تضاد در ادبیات، تناقض است. تعبیر پارادوکسی اوج هیجانات عاطفی شاعر را آشکار میسازد. «پارادوکس شاعرانه عبارت است از بیانی به ظاهر متناقض یا مهمل اما

حاصل، حقیقتی است که از راه تأویل میتوان به آن دست یافت. به دیگر سخن، پارادوکس در ادبیات، بیانی است که حقیقت دارد؛ اما حقیقتی به نظر نمیرسد» (بلاغت تصویر، فتوحی: ص ۳۲۷). پارادوکس و تضاد از تصاویر مهم شعری اسیری است؛ مثل: تلخ گوارا (ب ۸۸۴)؛ ویرانه آباد (ب ۱۰۱۹)؛ خواب بیدار (ب ۳۶۸)؛ شادی/غم، نوش/نیش (ب ۱۰۶۸). کنایه‌های بکار رفته در این منظومه، از نظر وضوح و خفا، قلت و کثرت و سائط تماماً از نوع «ایما» هستند که این موضوع، خود سادگی آنها را آشکار مینماید؛ مانند: کف به لب آوردن (ب ۱۱۸۰)؛ برآتش نشستن (ب ۱۴۱۹)؛ آستین افشاندن (ب ۱۲۳۱)؛ جان به کف نهادن (ب ۱۸۹)؛ کدو بر کف داشتن (ب ۲۳۲۳)؛ خون خوردن (ب ۵۷۳). اسیری ضرب‌المثلها را بجا و زیبا بکار میبرد و برخی از آنها به زبان امروز بسیار نزدیک است؛ بطور نمونه: نه با یک دل به صد دل گشت عاشق (ب ۱۴۰۶)؛ منه آینه را در پیش کوران (ب ۲۷۲۳)؛ به یک شب راه صد ساله کنم طی (ب ۱۰۸۵)؛ غم همدرد را همدرد داند (ب ۱۳۰۳). استعاره از دیگر عناصر شعری در منظومه وامق و عذرای اسیری است که در این اثر بیشتر در شکل استعاره مکنیه (تشخیص) دیده میشود. تشخیص نیز از شاخصه‌های عمومی سبک هندی بشمار می‌آید که بیشتر حاصل اسنادهای مجازی است:

چو عشق افکند دست خویش بی باک   گریبان من و تو هر دو شد چاک
(ب ۳۲۶)

چو کردی سر برون از مهر مشارق   گریبان چاک کردی صبح صادق
(ب ۱۸۹۴)

۸-۵-۱- تلمیح

اسیری در مثنوی خود ضمن توجه به آیات قرآنی و احادیث نبوی به وقایع تاریخی و داستانهای بزرگان دینی و ملی نیز اشاره کرده است که در یک تقسیم بندی کلی، تلمیحات اسیری را میتوان به دو مورد زیر تقسیم کرد:

الف) تلمیحات دینی: این نوع تلمیح در شعر اسیری به دو گونه اسلامی و غیر اسلامی تقسیم میشود. تلمیحات اسلامی آن دسته هستند که به آیه ای از قرآن، حدیث یا زندگی پیامبر و امامان شیعه اشاره دارند. در میان آیات و احادیث مختلف، آیات و احادیثی که به معجزات و حوادث زندگی و شأن و مقام و منزلت پیغمبر اکرم (ص) اشاره دارند بیشتر بکار رفته است؛ مانند: بین الماء والطين (ب ۱۳۲)؛ چراغ بزم لولاک (ب ۱۲۹)؛ امی لقب (ب ۱۴۳)؛ و معجزاتی چون: بزغاله مسموم (ب ۱۴۵)؛ (شوق بدر) (ب ۱۴۴)؛ زهر سنگ و شجر آواز بر

خواست (ب) (۱۴۷)؛... از میان بزرگان شیعه یکبار به امام علی (ع) (ب) (۲۷۰۲) و دو مورد به اهل بیت (ع) (ب) (۲۵۰) و آل عبا (ع) (۲۷۰۰) اشاره شده است. تلمیحات غیر اسلامی نیز جایگاه ویژه ای در منظومه اسیری دارند. در این اثر ۹ بار به حضرت یوسف و سلیمان؛ ۳ بار به حضرت خضر و حضرت یعقوب؛ ۱ بار به حضرت آدم و حضرت داوود و حضرت نوح؛ ۵ بار به حضرت عیسی و ۶ بار به حضرت موسی (ع) اشاره شده است.

ب) تلمیحات حماسی و اسطوره ای: اسیری در این منظومه به شخصیت‌های داستانی، تاریخی و حماسی اشاراتی کرده است. شاعر در این اثر یکبار به دارای جم جاه (ب) (۲۹۶) و یک دفعه به مانی و صورتگری وی (ب) (۶۴۴) اشاره میکند. سیاوش و فریدون (ب) (۴۸۴) و جمشید و جام وی (ب) (۶۵۵) نیز در این منظومه مورد اشاره قرار گرفته اند. فرهاد و سختیهای او نیز مورد توجه اسیری بوده است.

۸-۵-۲- تضمین آیات و احادیث

شیوه های بکارگیری آیات و احادیث در این اثر متفاوت است :

- درج و اقتباس:

تو گفתי آن جبین چون «والضحی» بود که «والیلش» ز دامن چهره بنمود
(ب) (۱۵۳۶)

- حل:

چنان بگشود در کشف تتق عین که ظاهر گشت ذکر «قاب و قوسین»
(ب) (۲۲۷)

۸-۵-۳- تصاویر و توصیف مناظر

روانی گفتار و سادگی کلام به همراه توصیفات و تصویر سازیهای بدیع از ویژگیهای این اثر است. اسیری در وصف صحنه های بزمی و شخصیتها و مناظر، بسیار هنرمندانه عمل میکند و به سان نقاشی ماهر به تصویرگری میپردازد. قسمت عمده کتاب در وصف قصرهای چهارگانه ای است که به دستور قآن موافق با فصول اربعه سال برای وامق ساخته اند. ابیات زیر در توصیف گنبد کافور گون است :

چو تندی کرد گرد باغ صرصر فرو بست آب صافی همچو مرم

فلک برتن کشید از ابر سنجاب ز سنجابش فرو بارید سیماب
(ب) (۷۶۷-۷۶۹)

اسیری در توصیف یک منظره از شگردها و ابزارهای هنری برای پروردن و مجسم کردن صحنه در چشم خواننده استفاده میکند. به عنوان نمونه، در بیان شکوه و عظمت کوهی که وامق و همراهانش به پای آن میرسند، تصویری هنری و شاعرانه و در عین حال قابل تجسم برای مخاطب را که خالی از اغراق هم نیست، عرضه میکند:

چه کوهی کز شکوهش چرخ دوار نموده بیضه ای بالای کهسار
(ب ۱۰۹۲)

شده آتش زنه از برق میغش خراشیده رخ گردون ز تیغش
(ب ۱۰۹۷)

در نبرد وامق با زنگیان وقتی از حوزه مسایل غنایی خارج میشود و میخواهد در زمینه رزمی خیال خود را به پرواز در آورد؛ تصویرهای شعرش هماهنگ با موضوع میشود و با زیبایی تمام قدرت القای حماسه را دارد:

زره پوشید و خفتان را بیاراست سپر بر دوش افکند و کمان خواست
برایشان شد دلیر از تیر و خنجر چو بازی بر عقابان سیه پر
(ب ۱۱۱۲-۱۱۱۳)

۸-۶- سطح فکری

از نظر فکری اسیری درونگراست. او در اشعار خود همواره از غم فراق و هجران سخن گفته است. عشقی که اسیری در این منظومه توصیف میکند؛ عشقی است توأم با درد و رنج. دردی که درمانی برایش نیست و "جز مرگش نباشد چاره سازی". معشوق در شعر اسیری وسیله ای برای خودشناسی عاشق است و در واقع همان پل و قنطرة عرفاست که عشق او را از عشق مجازی به سمت عشق حقیقی سوق میدهد و سرانجام، عاشق:

به مهر دوست فانی گشت مطلق از آنرو عشق او باقی شد الحق
در آخر سبز شد باغ نیازش حقیقت سر زد از نخل مجازش
کشید از بزم وحدت جام توفیق نصیب او از آن شد باغ تحقیق
(ب ۲۵۸۲-۲۵۸۴)

مهمترین عناصر فکری شعر اسیری عبارتند از:

۸-۶-۱- مدح

اسیری در بخشی از اثر خود به مدح سلطان سلیمان قانونی میپردازد. وی در این مدایح، از هیبت، شجاعت، عدالت، بخشش و مردمنوازی و ... ممدوح سخن گفته که در مواردی به اغراق و گزافه‌گویی نیز کشیده شده است:

...گذشت از نه فلک آثار عدلش   چو یوسف گرم شد بازار عدلش
(ب ۲۷۴)

۸-۶-۲- وعظ و نصیحت

از دیگر موضوعات مطروحه در این اثر، ایراد مسایل اخلاقیست. اسیری در بخشی از این منظومه برادرزاده خود را مورد پند و اندرز قرار میدهد. وی در این پند نامه به مسایلی چون: غنیمت شمردن فرصتهای عمر در این جهان گذران، نکوهش جهل و توجه به علم و دانش و کسب فضایل، نیکی کردن در حق دیگران و مردمدار بودن و برحذر داشتن از شراب میپردازد:

مکن میل شراب از طبع سرکش   مزن در خود به دست خویش آتش
(ب ۲۷۳۲)

۸-۶-۳- استشهاد به آیات و احادیث

چنانکه در بخش مختصات ادبی اشاره شد یکی از خصوصیات مهم شعر اسیری تلمیحات به احادیث و آیات و داستانهای پیامبران است. در این بین اشاره به آیات و احادیثی که بیانگر شأن و منزلت پیغمبر اکرم (ص) میباشد؛ نمود بیشتری دارد. از آن جمله است: «بین الماء و الطین» (ب ۱۳۲)؛ «بزم لولاک» (ب ۱۲۹)؛ «شه امی لقب» (ب ۱۴۳) و آیات قرآنی مانند: «لن ترانی» (ب ۵۴)؛ «نور علی نور» (ب ۷۸۸)؛ «منطق الطیر» (ب ۱۴۱) و ...

۸-۶-۴- نکوهش چرخ غدار و عالم فانی

اسیری به دلیل ترک دیار و هجرت با زندگی پر ملال دست و پنجه نرم کرده است. بالطبع یکی از مضامین سروده هایش شکایت از اندوه و دردیست که روزگار برایش به ارمغان آورده است و نیز شکایت از فلک است. اسیری در جای جای منظومه از فلک شکایت میکند؛ علاوه بر آن در پایان کتاب، شکوه نامه ای از روزگار آورده است:

به مهجوران جفايش ميرسد بيش   از او دل ريش تر هر لحظه درویش
ندانم از چه روی ای زال گردون   به طفلان خودت جور است افزون
(ب ۲۶۲۲-۲۶۲۳)

۸-۶-۵- ساقی نامه

« نوعی از معانی شعری است که در آن ساقی مورد خطاب قرار میگیرد و در این مخاطبه، اگتنام وقت و استفاده از فرصت و زودگذری عمر مطرح میشود» (انواع شعر فارسی، رستگار فسایی: ص ۲۸۸). از تشخصهای سبکی اسیری در این مثنوی آوردن یک دو بیت خطاب به ساقی در پایان هر بخش از منظومه است:

بیا ساقی مشو از ما گریزان   که باغ عمر را شد برگ ریزان
به روی برگ می ده خرم و شاد   تو هم از برگ ریز عمر کن یاد
(ب ۷۳۱-۷۳۲)

۸-۶-۶- تکرار مضامین و محتوای اشعار

اسیری برخی مضامین و مصرع‌ها را چندین بار بکار میبرد:

دفع آمد ماه بدر از دست مطرب   به دامانش جلاجل چون کواکب
(ب ۵۳۵)

چو چرخ چنبری دف را مراتب   به دامانش جلاجل چون کواکب
(ب ۱۵۰۸)

عجب دردیست درد عشقبازی   که جز مرگش نباشد چاره سازی
(ب ۲۴۵۶)

عجب سرّیست سرّ عشق بازی   که جز مرگش نباشد چاره سازی
(ب ۲۵۵۲)

۸-۶-۷- تأثیر پذیری اسیری از شاعران پیشین

بررسی این منظومه گویای آن است که اسیری آثار پیشینیان را خوانده و تا حدود زیادی از آنان آگاه بوده است:

◆ سعدی:

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران   کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران
(غزل‌های سعدی، ص ۸۴)

• اسیری:

چو ابر نوبهاران زار بگریست   به حال زار خود بسیار بگریست
(وامق و عذراء، ب ۴۰)

◆ سعدی:

از دست و زبان که بر آید
کز عهدۀ شکرش به در آید
(گلستان، ص: ۵۳)

• اسیری:

نه آن باب شکایت را گشاید
نه این از عهدۀ شکرش بر آید
(وامق و عذراء، ب: ۷۹)

◆ سعدی:

مخور هول ابلیس تا جان دهد
همان کس که دندان دهد نان دهد
(بوستان، ب: ۲۸۰۶)

• اسیری:

که ذات حق به هر طفلی که جان داد
بدو لایق ز خوان رزق نان داد
(وامق و عذراء، ب: ۲۳۱۰)

■ حافظ شیرازی:

مرا امید وصال تو زنده میدارد
وگر نه هر دم از هجر است بیم هلاک
(دیوان حافظ، ب: ۱۶۱۵)

• اسیری:

امید وصال جانم زنده دارد
مرا این آرزو پاینده دارد
(وامق و عذراء، ب: ۲۰۵۱)

۸-۶-۸- تضمین

اسیری بیت زیر را از خسرو و شیرین نظامی ص ۱۳۶ تضمین کرده است:
نبینی وقت سفتن مرد حکاک   به شاگردان دهد در خطرناک
(وامق و عذراء، ب: ۲۶۷۷)

❖ عطار

اسیری در دو مورد از عطار تأثیر پذیرفته است. از آنجا که سلطان سلیمان (ممدوح اسیری) شاعر و ادیب است؛ اسیری برای سرودن مثنوی وامق و عذراء با آوردن حکایت "سلطان محمود و درویشی که پیش ایاز عاشق بود" به نوعی قصد دارد از وی کسب تکلیف کند. مآخذ این حکایت، روایتی است که در ر ساله لوایح عین القضاة همدانی آمده است. (لوایح: ص ۸۵-۸۷ و نیز: منطق الطیر: ص ۳۸۸). اسیری در پایان حکایت قصد خود از

بیان آن را اظهار میدارد(ب ۳۳۰-۳۳۱). در بخش سبب نظم کتاب در ابیاتی برتری نظامی را نسبت به خود و دیگران در سرودن خمسه بیان می‌کند و در بیتی آرزوی خود در سرودن خمسه را به عشق گلخن تاب و سلطان تشبیه میکند. اسیری مضمون بیت مذکور را از حکایت "سلطان محمود و میهمان مردگلخن تاب شدن او" در (سوانح غزالی ص: ۱۲۲-۱۲۳ : و نیز: منطق الطیر: ص ۳۶۲) گرفته است :

بود این آرزو در گلشن جان   مثال عشق گلخن تاب و سلطان
(ب ۳۶۲)

۹- نتیجه‌گیری

با وجود آنکه بخش عظیمی از گنجینه‌های ادبی و فرهنگی ایران در سالهای اخیر شناسایی و معرفی گردیده ولیکن کم نیستند آثار ادبی که در قالب نظم و نثر پدید آمده و تاکنون ناشناخته باقی مانده‌اند. منظومه و امق و عذرای اسیری شاعر قرن دهم یکی از این نمونه‌ها است. بررسی و تحلیل این منظومه از نظر عناصر سبک‌شناسی نشان می‌دهد اسیری از متقدمان سبک‌های هندی است. کثرت استعمال الفاظ و ترکیبات عامیانه، تلمیح و ارسال‌المثل از خصایص عمده سبک‌های هندی است که در این منظومه به وفور دیده می‌شود. در شعر اسیری خیال‌پردازی، تشبیه، استعاره، جناس، ایهام، مراعات‌نظیر، ارسال‌المثل، تلمیح، پارادوکس (متناقض‌نما)، کاربرد آیات و احادیث و بویژه مضامین نو و بدیع به شکل مطلوب و بجا دیده می‌شود. تأثیرپذیری اسیری از آثار اسلاف خود، و بهره‌گیری از انواع دانش‌های ادبی، موسیقی، حکمت و منطق، نجوم و هیأت، مسائل دینی و... گسترده‌گی اطلاعات علمی وی را در آن علوم و آثار تأیید می‌کند. بطور کلی میتوان گفت: اسیری شاعریست قوی‌دست و توانا که با کاربرد مناسب و بجای صنایع ادبی، سخن خود را دلنشین و زیبا نموده است.

منابع و مأخذ

- ۱- انواع شعر فارسی، رستگار فسایی، منصور، مباحثی در صورتها و معانی شعر کهن پارسی، شیراز، نوید، ۱۳۷۳.
- ۲- بلاغت تصویر، فتوحی رود معجنی، محمود، تهران، سخن، ۱۳۸۵.
- ۳- بوستان، سعدی، شیخ مصلح الدین، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چپ هفتم، تهران، خوارزمی، ۱۳۸۱.
- ۴- تذکره صبح گلشن، سلیم بهویالی، سید علی حسن خان، تصحیح مجتبی برزآبادی فراهانی، تهران، اوستا فراهانی، ۱۳۹۰.
- ۵- تذکره نفایس المآثر، کامی قزوینی، تحقیق و تصحیح سعید شفیعیون، تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵.
- ۶- خسرو و شیرین، نظامی، الیاس، تصحیح بهروز ثروتیان، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۶.
- ۷- دانشنامه ادب فارسی در آناتولی و بالکان، اوشه، حسن، تهران، ج۶، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۸- رساله لویج، الهمدانی، عین القضاة، تصحیح و تحشیه رحیم فرمنش، چپ چهارم، تهران، منوچهری، ۱۳۷۹.
- ۹- سبک شناسی شعر، شمیسا، سیروس، چاپ ششم، تهران، فردوس، ۱۳۷۹.
- ۱۰- شاعر آینه ها و بررسی سبک هندی و شعر بیدل، شفیعی کدکنی، محمد رضا، چاپ سوم، تهران، آگه، ۱۳۷۱.
- ۱۱- شرح غزلیات حافظ، ثروتیان، بهروز، جلد ۴، چاپ اول، تهران، نگاه، ۱۳۸۸.
- ۱۲- شعر بی دروغ، شعر بی نقاب، زرین کوب، عبدالحسین، چاپ هفتم، تهران، علمی، ۱۳۷۲.
- ۱۳- غزل های سعدی، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چاپ اول، تهران، سخن، ۱۳۸۵.
- ۱۴- فهرست دستنویسهای فارسی کتابخانه فاتح (استانبول)، حسینی، سعید محمد تقی، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲.
- ۱۵- گلستان، سعدی، شیخ مصلح الدین، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چپ ششم، تهران، خوارزمی، ۱۳۸۱.
- ۱۶- گلستان هنر، قمی، قاضی احمد، تصحیح و اهتمام احمد سهیلی خوانساری، چپ چهارم، تهران، منوچهری، ۱۳۸۳.
- ۱۷- مجموعه آثار فارسی احمد غزالی، به تصحیح احمد مجاهد، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
- ۱۸- منطق الطیر، عطار، فریدالدین، مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمدرضا شفیعی کدکنی، چپ دهم، تهران، سخن، ۱۳۸۹.
- ۱۹- موسیقی شعر، شفیعی کدکنی، محمد رضا، تهران، آگه، ۱۳۹۵.
- ۲۰- نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، مفتاح، الهامه، وهاب ولی، تهران، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۷۴.
- ۲۱- وامق و عذراء، عنصری، ابوالقاسم حسن بن احمد عنصری، تصحیح مولوی محمد شفیعی، به سعی احمد ربانی، پنجاب، دانشگاه پنجاب، ۱۹۶۷.
- ۲۲- نفوذ زبان و ادبیات فارسی در ترکیه دوره آل عثمان، نخجوانی، حسین، دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۶۱، ۱۳۴۱، صص ۱۸۷-۱۹۱.
- ۲۳- وامق و عذراء (۱)، تربیت، محمد علی، آینده، سال دوم، شماره ۷، آبان ۱۳۰۶.
- ۲۴- وامق و عذراء (۲)، ارمغان، سال دوازدهم، شماره ۸، آبان ۱۳۱۰.